

<https://doi.org/10.37919/0201-419X.2022.96.9>

УДК 81'38

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОПОЗИЦІЇ В НОВІТНІХ ТЕКСТАХ АНЕКДОТІВ НА ТЕМУ ВІЙНИ

ТЕРЕЩЕНКО

Світлана Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри бізнес-лінгвістики;
ДВНЗ «Київський національний уні-
верситет імені Вадима Гетьмана»;
просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057;
E-mail: lcalex@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0467-223X>

Svitlana

TERESHCHENKO,

candidate of philological sciences,
associate professor of the Department
of Business Linguistics;
Kyiv National University named after
Vadym Hetman;
ave. Peremohy, 54/1, Kyiv 03057
E-mail: lcalex@ukr.net

У статті проаналізовано тексти новітніх анекдотів періоду російсько-української війни, яка активізувалася від лютого 2022 року. Розкрито особливості зазначеного жанру. Схарактеризовано лінгвософське наповнення цих текстів відповідно до визначених наскрізних концептуальних опозицій «свій – чужий», «ми – вони». Дослідження проведено з погляду семантико-стилістичного наповнення зазначених опозицій, їх вербалізації у тих чи інших лексичних одиницях.

У результаті визначено ключові номінації, пов'язані з темою війни, серед них вказано на словотвірні й семантичні новотвори, поширеність оказіональних назв з переважно негативною аксіологією. Диференційовано стилістичні й семантичні функції власних та загальних назв, простежено явище втрати власними назвами онімної семантики.

Ключові слова: анекдот, іронія, опозиція, вторинна номінація, власна назва, загальна назва.

Сучасна інтернет-комунікація суттєво впливає на модифікацію жанру анекдоту. Загальновідомо, що це «коротке усне гумористичне або сатиричне оповідання про якусь подію, випадок із дотепним, часто несподіваним чи парадоксальним фіналом» [Анекдот] або ж «коротке жартівливе (здебільшого вигадане) оповідання про яку-небудь смішну подію» [СУМ-11 I: 45]. Поширення таких творів у Мережі вимагає здебільшого писемної форми, яка, своєю чергою, спричинює окниження

способів передавання інформації з гумористично-іронійним змістом. Тому можна припустити, що до анекдотів належать і меми як «смійні картинки, відео, тексти, що поширюються в мережі Інтернет, зокрема в соціальних медіа...» [Булах 2019: 105], і стислі жартівливі висловлення, узагальнення, спостереження тощо. Почасти, на відміну від усних жартівливих оповідань діалогічного типу, вони є книжними мінітекстами, коли думка оформлена складним реченням (з різними типами зв'язку).

Вибрані для аналізу анекдоти на тему війни за змістом і стилістичними особливостями рідше розмовно-побутові, частіше – суспільно-політичні, філософські. Іронійність у них може бути доброзичливо-жартівлива, переважно ж – зневажливо-образлива.

За нашими спостереженнями, тексти анекдотів вербалізують семантико-стилістичні опозиції за моделями «СВІЙ – ЧУЖИЙ» (тут: міжнаціональні взаємини учасників подій; протиставлені суспільно-політичні групи) та «ми – вони» (тут: міжсуб'єктні взаємини; протиставлення за соціальними групами). Саме стратегія опозиції в анекдоті про війну відіграє свою екстралінгвальну мобілізувальну функцію, підтримує високий морально-політичний дух нації, яка бореться з ворогом. Кожна з опозицій має свої особливості номінативного представлення.

Так, модель «СВІЙ – ЧУЖИЙ» стала основою створення іронійного контрасту в текстах, що містять **назви осіб на позначення українських військових**. Прикметно, що не знайдемо в анекдотах широкого використання номінацій *солдат*, *воїн* – їх замінили вторинні узагальнювальні назви захисників, як-от: *Сьогодні у новинах почув, що поліція шукає вбивцю москалів. Одразу ж надіслав їм своє резюме; Для кацапні Бандерівці як Боги: ніхто їх не бачив, але всі їх бояться й вірять, що вони в Україні скрізь!* Як бачимо, аксіологію контексту формують і написання слів з великої літери, що надає загальнозживаним назвам урочистого стилістичного ефекту (нижче йтиметься про написання географічних назв, назв політичних суб'єктів з малої літери). Зауважмо, що в зазначених контекстах слово «бандерівці» вживається не в значенні 'члени військово-політичних формувань контрольованої ОУН(р) Української повстанської армії у Західній Україні в 40–50-х роках ХХ ст. на чолі зі С. Бандерою', 'прихильники національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. у Західній Україні' [СУМ-20 <https://>

sum20ua.com/Entry/index?wordid=152414&page=107]. Це узагальнювальна назва всіх воїнів України. Спостережено також, що ті, хто виступає зі зброєю на боці Росії, поіменовані як *москалі*, тобто розмовною назвою росіян [СУМ-20: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=52579&page=1675>]. Як бачимо, ряд подібних номінацій не широкий.

Привернув увагу мінітекст з вторинною номінацією українського прикордонника з острова Зміїний, який висловив усім відоме обценне попередження російському кораблеві. Така назва воїна сприймається як піднесена, національно маркована: *Після Маріуполя та Стамбула ми бачимо, що перемовини вести може тільки наш хлопець зі Зміїного*. Іронійність створює контраст «високого – низького»: суспільно-політичні повноваження в народній свідомості передоручені простому *хлопцеві* (‘молодий чоловік, юнак, парубок’ [СУМ-11 X: 84]), а не державнику, дипломату-переговорнику. Саме він став «своїм» для народу, який веде захист власної території.

Традиційно орієнтація на висміювання ворога стимулює активність контекстів із зневажливими узагальнювальними **назвами ворогів за національною, етнічною, територіальною належністю**, зокрема й назв-сленгізмів: – *Борисе, як тепер будемо русню рвать? – На Британський прапор!; Кохання – це заглядати йому через плече, щоб побачити, як байрактар знищує колону русні; У майбутньому рашисти будуть внесені в Червону книгу як вид, який зникає...*

Удається т. зв. невідомий автор і до зневажливого переносного номінування ворогів – *орда*, тобто ‘безладний, неорганізований натовп’ [СУМ-11 V: 742], а також до активного утворення okazіональних зневажливо-лайливих номінацій російських військовиків: *Новий день, нові назви орди: окупадло і мудятли*.

Від початку нинішньої російсько-української війни в узусі поширена назва «орки» – ‘кремезні варвари зі звіриними рисами’: *Деякі орки також совість мають. Якось вони заїхали танком на поле озимої, їх фермери присоромили й орки згоріли від сорому*. У народній мові народжені часом і словотвірні похідні на позначення жінок цього фантастичного племені, причому ще з додатковою кваліфікацією ‘ті, що підтримують своїх чоловіків-нападників на Україну’, ‘мають схильність до алкоголізму’: *Якщо російський солдат – це орк, то його дружина – оркиня чи оркеса? – Оркоголічка...*

Зафіксовано й вторинні номінації представників російського війська: *А ви помітили, що приказка **Щось у лісі здохло, заграла новими барвами?** Семантика звороту прозора – позначає мертвого солдата армії супротивника.*

«Безавторство» анекдотів як політичних текстів-мемів дає широкі можливості для поширення різко негативної оцінки ворога. Традиційно зневажливою є назва *москаль*, що вживається в аналізованих анекдотах із зміненою семантикою – як позначення ‘жорстокого російського солдата’. Поширені тексти-дефініції та діалоги-характеристики з цією та синонімійними лайливо-оцінними лексемами: ***Москаль** – це не житель росії. Це та падлюка, яка живе в Україні і йому все не подобається: ні їжа, ні мова, ні наші вродливі жінки. Але ж і до росії ця тварюка їхати не хоче!; **Москаль** – це брехлива, нахабна, безпринципна й цинічна тварюка з шовіністичною манією величі, яка пишається тим, що постійно у всіх все краде; У пеклі на 25 тисяч **виродків** більше! – Чудовий тост!*

Семантично трансформованим є й іменник «терорист (терористи)»: саме так ідентифікують зараз росіян у світі. Пор.: *Лавров знову попросив у талібів продати росії зброю, яку їм залишили США. Відповідь талібів зробила мій день: – Ми **терористів** не озброюємо.* Тексти політичних анекдотів зафіксували й кваліфікацію росіян як окупантів: *Ісус нас вчив прощати і любити людей. Але за **російських окупантів** нічого не казав...*

Лінгвософська опозиція «СВІЙ – ЧУЖИЙ» виявляється в політичних анекдотах періоду війни й у ментальних оцінках інших народів, з якими доводиться налагоджувати дипломатичні, політичні та культурні контакти з метою підтримки України: – *Куме, а які ж стандарти НАТО? – Ну, по-перше, не вступати в прями конфлікти, по-друге, засуджувати і закликати, і по-третє, захоплюватися мужністю українців!* У відповідних текстах дійова особа українець-захисник асоціюється з такими позитивними якостями, як мужність, відповідальність за долю не тільки власної держави, але й інших країн: *Крім вирішення проблем власної держави, потрібно ще скинути авторитарні режими в рф та Білорусі, подбати, щоб дохід німця не впаав на 80 євро, щоб європейці не почували себе боягузами і щоб, боронь Боже, не голодували африканці.*

Прикметною ознакою досліджуваного контенту є актуалізація **символьних власних назв**. Спостерігаємо, що

в пародійних анекдотах більшість власних назв, що стосуються держави-агресора, написані з малої літери з метою стилістичного увиразнення зневаги до ворога. Узвичаюється думка, що «мовні засоби створення експресії в сучасному дискурсі українців передусім пов'язані з відхиленням від звичайного нормативного мовлення» [Космеда 2013: 84], зокрема й писемного.

Як засвідчили деякі тексти, для українців ціннісним є ім'я *С. Бандери*. Апеляція до нього – звернення до символів політичної перемоги України також і в новітній російсько-українській війні: *Усе ж таки Бандера – велика особистість. Жодного разу не був на території колишнього есесеру і не вбив жодного російського, але остраху в москві нагнав стільки, що послали кілера його вбити. І досі його ім'я діє на рашистів, як свята вода...* Невідомий автор анекдотів ламає часові межі та міфологізує постать національного борця: не має значення, що самого С. Бандери давно немає, важить те, що живий його символ поборника всього українського: *Слідчі ФСБ п'ять разів намагалися скласти фоторобот організатора замаху вбивства соловійова, але кожен раз получався Степан Бандера; Степан Бандера повідомив, що готовий зустрітися з путіним за будь-яких умов...; – Чуваки, дякую, що не здали! Я живий, прямую до божевільного діда в бункер. Тільки московитам не кажіть (Степан Бандера).*

Цікаво, що іронійні тексти, які й далі продукує український народ, є маркерами часу: можемо доволі чітко як свідки подій диференціювати анекдоти першої половини війни 2022 року та аналогічні твори вже наступних місяців, у яких спостерігаємо власні імена. Символічними стали імена нинішніх державних керівників та офіційних осіб. Наприклад, Віталія Кіма – голови Миколаївської ОДА, Олексія Арестовича – радника Офісу Президента України, які наділені доброзичливо-іронійною оцінкою 'спокійний'. Відповідно сміховий контекст засоціює одного з дією заспокійливих засобів (*Заспокійливий засіб Кім В. 1 упаковка містить 100 кімів, вкритих оболонкою, по 30 мг (mg)*), іншого – з лікувальним ефектом (*Ви смієтесь, а в людей від "Арестовича бородавки 'пропадають'; Шукаю коханця з "голосом 'як 'в "Арестовича, бо нерви ні к чорту*). Як бачимо, власні імена втрачають почасти онімну семантику. Зокрема іменник «Кім» трансформувався в оказіональну форму апелятива на позначення міри (*кіми*).

Новітні політичні анекдоти зафіксували символізм власних імен лідерів країн світу: Шольц – ‘неконкретні обіцянки’, ‘нечіткість політичної позиції’, Макрон – ‘перемовник-невдаха’: – *Через скільки часу Німеччина поставить Україні важке озброєння? Шольц: – Два-три тижні максимум...; Не будьте те Макроном. Витрачайте своє життя на розмови лише з близькими й коханими людьми. Ім’я Бориса Джонсона – це маркер довіри, симпатії до іноземного лідера: Б. Джонсон: – Дякую, що запропонували стати мером Конотопа. Я – за! Цей день настав! Ми збираємо гроші Борису Джонсону для роботи прем’єр-міністром України.*

«Своє» мовне середовище народило оказіональні **назви цивільних осіб за асоціацією із зброєю** (у прямому й переносному значенні): *Жіночку, що збила бутлем російського дро-на, назвали ППО «Огірок»; – Тебе як звати? – Байрактар! А тебе? – Джавеліна.*

Війна підсилила в текстах анекдотів і виражальну вагу антитези, яка й створила іронійність в оцінці росіян: *Головна відмінність між українцями й росіянами в тому, що нас змалечку вчили любити свою країну, а їх – ненавидіти весь світ!; Що потрібно українцям: літаки, гармати, танки. Що потрібно кацапам: McDonalds, пральна машина, лєнін.* Зауважмо, що в досліджуваному матеріалі іронійність спирається насамперед на «антитезу змісту, а не лексичних одиниць» [Калита 2013: 41].

Війна актуалізує й лінгвософію контрасту «МИ – ВОНИ». У текстах анекдотів, що народилися у перші два місяці воєнного протистояння Росія – Україна, засвідчено аксіологію допомоги. У народній свідомості соціально активні громадяни – **волонтери** – протиставлені іншим членам національної спільноти. Тексти анекдотів засвідчують активність уживань цього слова із семантикою ‘особа, яка за власним бажанням допомагає іншим; помічник’ [СУМ-20: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=15748&page=522>]. Спостерігаємо тут текстові прирошення смислу:

1) ‘маг, чарівник’, бо волонтер вмів віднайти й забезпечити все для фронту: *Чому в Україні ще немає ядерної зброї? Бо у волонтерів не замовляли! Якщо українцям сказати, що для перемоги потрібна ядерна боеголовка, то через дві години її не тільки зберуть, а й привезуть волонтери. З чаєм на подачу;*

2) 'різноаспектність соціальної активності помічників' – вирішення і побутових питань: *Наші волонтери так швидко все знаходять. Мабуть, попрошу їх після перемоги знайти мені **файного чоловіка**... Не, ну а шо! – Пані! Яка мета вашої поїздки до іншої області? – Відвідування **коханця**... – Наразі війна! Залишайтеся, будь ласка, вдома! До вас приїде **волонтер**!* Отже, суспільно-політична номінація переходить у розряд назв-побутовизмів, оскільки в контексті анекдоту синонімізована з назвою пестуна – *коханець*.

Саме протиставлення «МИ – ВОНИ» у новітніх анекдотах про війну стало основою увиразнення самооцінки українців. Відомо, що тривалий час з боку російської пропаганди поширювались і продовжують ширитися певні суспільно-політичні апелятиви «українця / українки», які мають негативний (зневажливий, образливий) семантичний компонент. Назви *фашист, бандерівець, укроп, хунта* і под. об'єднує у свідомості ворога ідеологема 'національно свідомий борець' = *нацист (нацистка)*, 'прихильник (прихильниця) нацизму, член гітлерівської фашистської партії' (за застарілим для української літературно-мовної практики тлумаченням [СУМ-11 V: 230]). Тобто 'ідеологічний ворог'.

Українська ж суспільна свідомість ці номінації сприймає в контексті семантичної транспозиції (енантіосемії): аксіологічна оцінка «→» змінилася на «+», і виділені назви стали часово маркованими словами-самохарактеристиками з піднесеним стилістичним забарвленням. Наприклад: *Якщо вас жодного разу не називали **бандерівцем, фашистом, карателем, укропом, 'Хунтою** – замисліться, може, ви й не така вже хороша людина; **Слуга сатани, неонацистка, бандерівка, наркоманка**, а для нормальних людей – **українка**; – **Ти нацистка і бандерівка!** – Та знаю я, у нас тепер вся країна така!* Це отождення спрямоване насамперед на іронійне спростування ворожої пропаганди, яка намагається дискредитувати наших захисників та український спосіб життя.

У засобах масової інформації за час війни народилися й поширилися негативно оцінені **назви очільника країни-нападника** – Путіна. Пор. зневажливі й вульгарні вторинні номінації: *Кожен раз, коли **пінокіо** брехав, у нього подовжувався стіл; Для казанів це цар... А для всього світу – **Бункерний Щур!**; **Вован** був парубок моторний. А хлопець – так собі, **пу*ло**; **КНДР** готова дати притулок **путіну** і нове ім'я:*

Кон-Чен-Ий!; путін – лох, об'ївся блох, сів у мусорку і здох.
А собака з переляку відкусила йому сраку.

Для самоідентифікації українців актуалізовані й поняття сфери національної політики *нацизм, ксенофобія, екстремізм*. Вони, як відомо, загалом стосуються 'ворожого ставлення до чужого, незнайомого, іноземного'. У свідомості українця, який захищає свою землю, національну гідність, ці лексеми переоцінюються з «–» на «+». Ба більше, т. зв. невідомий автор знаходить конкретно-побутове пояснення цим абстракціям, що й створює іронію: – *Що робиш? – Займаюсь нацизмом, ксенофобією та екстремізмом! – Щооо? – Та борщ варю!*

Соціокультурні стереотипи «українець – воїн-козак», «гуртом і батька легше бити» (як не згадати славних козаків з «Енеїди»!) в анекдотах-гаслах про війну 2022 року підкріплені народними фразеологізмами: *Ворог знав, що ми дуже любимо чубитися між собою, але він не врахував, що ще більше ми любимо когось гуртом бити.*

Отже, жанр анекдоту – це в сучасних умовах узагальнене позначення жартівливих, іронійних, зневажливо-образливих, пародійних творів, що дорівнюють побутовому мінідіалогу або розгорнутому книжному висловленню. Вивчення мови цих текстів дозволило зафіксувати зміни в семантиці загальних назв (воїнів, ворогів, соціально активних помічників, цивільних осіб), а також простежити символізацію новітніх індивідуальних назв політичних лідерів України та світу. Анекдоти виявили акцент на посиленні ролі вторинних номінацій у стилістичному ефекті іронійності. Виокремлені назви є вербалізаторами концептуальних опозицій «СВІЙ – ЧУЖИЙ», «МИ – ВОНИ».

Перспективи дослідження анекдотів на тему війни пов'язуємо з проведенням спостережень за семантико-стилістичним наповненням текстів різних періодів воєнного протистояння Росія – Україна, аналізом ролі фразеологізмів у створенні іронійності, усно-розмовних комунікативно-прагматичних ситуацій періоду воєнного стану, оцінності ментальних рис українців й інших народів та їх представників тощо.

Анекдот. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Анекдот>

Булах М.Б. Аспектологія досліджень мемів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*, Одеса, 2019. № 39. Т. 3. С.104-107.

Калита О.М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ – початок ХХІ століття). Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013.

Космеда Т. Риторика українців: порушення норми як мовна гра. *Studia Ukrainica Posnaniensia. Poznań*, 2013. Vol. I. S. 81-90.

ДЖЕРЕЛО

Збірник українських анекдотів. URL: <https://rozdil.lviv.ua/anekdot/anekdot.php?id=5438>

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СУМ-11 – Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980.

СУМ-20 – Словник української мови online. Томи 1-12 (А-ПІДКҮРЮВАЧ). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>

REFERENCES

Anecdote. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Анекдот> (in Ukr.).

Bulakh, M.B. (2019). Aspectology of meme research. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Philology*, 39 (3), 104-107 (in Ukr.).

Kalita, O.M. (2013). Means of irony in short prose (end of the 20th - beginning of the 21st century). Kyiv: Publishing House of M. P. Drahomanov NPU (in Ukr.).

Kosmeda, T. (2013). Rhetoric of Ukrainians: norm violation as a language game. *Studia Ukrainica Posnaniensia. Poznań*, 2013, I, 81-90 (in Ukr.).

SOURCE

A collection of Ukrainian anecdotes URL: <https://rozdil.lviv.ua/anekdot/anekdot.php?id=5438> (in Ukr.).

LEGEND

СУМ-11 – Dictionary of the Ukrainian language : in 11 volumes (1970–1980). Kyiv : Naukova Dumka (in Ukr.).

СУМ-20 – Dictionary of the Ukrainian language online. Volumes 1-12 (A-PIDKURYUVACH). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> (in Ukr.).

Статтю отримано 25.08.2022

Svitlana Tereshchenko

SEMANTIC-STYLISTIC OPPOSITIONS IN RECENT TEXTS OF JOKES ON THE TOPIC OF WAR

It was concluded that the genre of anecdote is, in modern conditions, a generalized designation of humorous, ironic, contemptuously insulting, parodic works, which are equal to everyday mini-dialogue or an extended book expression.

The article analyzes the texts of the latest anecdotes from the period of the Russian-Ukrainian war, which intensified from February 2022. The specifics of the specified genre are determined. The linguistic content of these texts is characterized in accordance with the defined end-to-end conceptual oppositions “own - foreign”, “we - them”. The research was conducted from the point of view of the semantic and stylistic content of the mentioned oppositions, their verbalizations in certain lexical units.

As a result, the key nominations related to the theme of war were determined, among them semantic and word-forming innovations, the prevalence of occasional names with a predominantly negative axiology were indicated. The stylistic and semantic functions of proper and common names are differentiated, the phenomenon of loss of onymic semantics by proper names is traced.

The prospects for the study of anecdotes on the topic of war are connected with the observation of the semantic and stylistic content of the texts of different periods of the Russia-Ukraine war, the analysis of the role of idioms in the creation of irony, oral and conversational communicative and pragmatic situations of the period of martial law, the evaluation of the mental traits of Ukrainians and others peoples or their representatives, etc.

Key words: anecdote, irony, opposition, secondary nomination, proper name, common name.